

LA FRONTERA ANEUEUCA I CARDOSENCA AMB FRANÇA DURANT L'ÈPOCA MODERNA: PAS DE RAMATS, CONTRABANDISTES I COMERCIANTS (S. XVI-XVII)

Jordi Ribera Llonc

Resum

Aquest treball mira de ressaltar la varietat de relacions que s'establiren al llarg de les fronteres aneueuca i cardosenca amb França durant els segles XVI i XVII, ja fossin de tipus comercial, com bèl·liques, pactistes o bé de contraban. Es para atenció en els camins, els objectes de mercadeig, el paper del castell de València i dels guardes i taulers del General, en les formes que prenia el frau i en els acords entre pobles veïns de les dues corones.

Paraules clau: comerç, frontera, mercaderies, contraban, port de muntanya, vigilància, castell.

Abstract

This work seeks to remark some of the relations established on the Àneu and Cardós French borders in the sixteenth and seventeenth centuries, as they were commercial, bellicist, pactist or smuggling ones. It gives special attention to the paths, the merchandise, the València castle role, the guards of the General role, the ways to avoid taxes and get illegal benefits and the agreements between the two crowns villages.

Key words: trade, border, merchandise, smuggling, mountain pass, surveillance, castle.

Els camins que menen a França

Les valls d'Àneu, com les altres dels Pirineus, no foren mai un indret aïllat. La frontera no suposava cap impediment per al comerç entre pobles veïns. A més del camí reial que portava a França pel port de la Bonaigua i la Val d'Aran, de ports i passos que menen a França, no en vulgheu més: d'oest a est, i començant pel límit amb la comarca de la vall d'Aran, en el camí a Montgarri, el Passatge de la Lègne (2.498 m), el coll de la Pala Clavera (2.522 m), el coll de la Tirandella (2.355 m), el port d'Aulà (2.260 m), el Portanech d'Aurenere (2.340 m), el de Salau, que amb els seus 2.087 metres és el més ample i assequible, el Portanac dels

Mulats (2.556 m), el coll de Leziú (2.441 m) i finalment el coll de la Cornella (2.495 m), que mena vers el coll de Serbi, ruta que a les acaballes de la Guerra Civil fou molt utilitzada per a la sortida de refugiats cap a França.

No obstant això, hi ha altres colls que menen cap a Cardós, com el del Forn, el de Finestres i el de Campirme, que enllacen amb altres rutes cap a França, i colls que no en va s'anomenen com el de Cervi (2.509 m) o el de Tavascan (2.217 m), per on els aneuencs podien anar a França. Els cardosencs podien caminar cap a França pel port de Calatx (2.416 m) i els de la vall Ferrera pel port de Boet (2.520 m), per citar només els més significatius, mentre que als aranesos només els calia seguir el riu Garona vers Sant Bertran de Comenges o bé saltar pel Portilhon (1.293 m) des de Bossòst i vers Bagnères de Luchon.

Aquesta xarxa de camins es transitava a peu, i els ports més assequibles amb matxos que podien portar càrregues considerables. Tots ells tenien un temps d'obertura segons l'altitud i l'any, que era de maig a les cotes menys altes, juny les altres, fins a octubre-novembre. El destí més important, Saint Giron, podia quedar massa lluny per un sol dia de camí, però hi havia altres pobles més propers, com Castillon.

De la relativitat del fet fronterer als Pirineus en diu molt la venda que feren els veïns de Lladorre, a la vall de Cardós, als d'Aulus-les-Bains, a l'Arieja francès, de tota la muntanya

Andàs i pastor a
Esterrí d'Àneu, 1923.
(Fotografia: Jaume
Ribera Llopis)

compresa entre la ribera de Sallente i els Guerosos i la serra Marinera, incloent el pla de Boavi, els circs de Broate i Certascan, la collada d'Estallo i els estanys del Closell i Naorte. Aquestes emblemàtiques muntanyes catalanes, que es troben entre la Pica d'Estats i el Mont-roig, i els seus plans, estanys i pastures, pertangueren de 1660 a 1776 als francesos, i només es recuperaren gràcies a la clàusula «a carta de gràcia», segons la qual quan es tornés la quantitat que n'havien pagat les podrien recuperar. Aquesta quantitat la pagà un particular de Ribera (Jacint Muntaner) que acordà amb els francesos el preu de 1.706 lliures 14 sous i 6 diners a canvi de tenir la propietat per deu anys de tot el territori rescatat, i indefinidament mentre no li fos pagat el preu total del riu Lluri en amunt (la zona de Certascan i Broate).¹

El castell de València d'Àneu

La documentació dels llibres de comptes del castell deixa entreveure escadusseres mencions al comerç amb França durant el segle XVI. El 1536 el castellà feia comprar teles, tovalles i tovallons a Tolosa per al senyor marquès per valor de 57 sous.² És significatiu que les teles de luxe es comprassin a França. Sovint, però, la relació del castell amb el país veí era d'una altra mena ben diferent. En diferents anys es té constància de missions d'espionatge portades a terme per persones de les valls contractades per uns quants sous. El 1523 fou un fuster anomenat Piqueta qui «fonch tramès en Gascunya per saber noves».³ El 1536 Guillem d'Àreu anà a «la Gascunya per veure que se hazia» per 12 sous. El 1578 quatre homes foren enviats a França «per entendre noves» per 40 sous.⁴ El resultat d'aquestes observacions era alertar de moviments de tropes, com passà el 1524, quan es trameteren missatges a Castell Lleó i Tavascan de preparar la defensa:

[...] un home lo qual és estat tramès de Esteri a Tabascan per avisar al capità per gent y havia en la frontera aplegada [...] un home que trameteren al castellà de Aran, per avisarlo que estigués prest ab la gent si mester fos.⁵

És sabut que hi hagué diferents episodis de guerra en aquesta frontera, així com de bandositats al llarg de l'època moderna. El 1592 el poble de Dorve fou saquejat malgrat una infructuosa i mal organitzada defensa del sometent. Encara fou pitjor la invasió de 1597, després d'anys de bandositats a ambdós costats de la frontera. El fet és que el castellà Salvador Domènech, gendre del marquès, estava fent una pèssima gestió de la fortalesa i l'havia deixada sense guarnició ni artilleria. A més, havia fet desaparèixer el botí d'una de les corregudes sobre França, apropiant-se de cavalls i ovelles, de manera que els aneuencs no pogueren negociar-ne el retorn.⁶ Aquell any els francesos entraren a sac a les valls

d'Àneu, Cardós i Ferrera, amb milers d'homes que deixaren sense capacitat de defensa els pallaresos.⁷

Al llarg de la seva història els castellans de València visqueren amb un ull posat en els esdeveniments bèl·lics del país veí. Els anys 1625-27 la guerra de religió a França amoïnava el marquès, que manava una estricta vigilància sobre el que hi passava. Contingents de fins a 7.000 homes lluitaven a dues jornades de camí, a l'entorn de Saint Giron, on el castellà tenia el seu espia: «Esto me escribe un espía que tengo en Saint Giron.»⁸ L'exèrcit que els feia por era el luterà de Monsieur de Rouen, encara que en general el castellà, desvinculat del país, recelava de tots els francesos: «Rezelamos de algunas corredurías, porque en las fronteras nunca faltan ladrones por serlo los franceses de su natural.»⁹ En aquest mateix escrit el castellà demana permís al marquès per firmar «espaseries» amb França, uns tractats de no agressió que feien els habitants de les valls pirinenques d'ambdós països i que s'havien d'anar renovant. El problema era que els reis no estaven d'acord amb aquests tractats perquè els consideraven una traïció en temps de guerra, que era quan precisament s'havien de fer efectius.

Ermita de Sant Cosme i Sant Damià a València d'Àneu, en el camí al castell, 1923.
(Fotografia: Jaume Ribera Llopis)

Així succeí durant la guerra d'Holanda (1667-1668) quan el governador del marquesat prohibí als aneuencs de comerciar amb els francesos. Això era desastrós econòmicament parlant, i així ho afirmava el Bon Consell de les valls:

Estam en la major pressa de reculir nostres erbes, les quals és forsa fassam dallar als francesos, y si dit comers se levave, encontinent se retirarien en son regne y nosaltres perdríem dites erbes, que serie gran destructió per a esta Vall.

Sense els dalladors francesos els aneuencs no podien passar, i per això mateix demanaren permís per poder firmar passeries, permís que els fou denegat. A canvi els exigiren serveis militars o prestacions econòmiques.¹⁰

Sí que se'n pogueren firmar el 1674 i el 1676, amb el permís del virrei, no sense condicions, atès que en les segones el marquès féu especificar al castellà que només servirien per als tractes ramaders i en cap cas per comerciar, la qual cosa és bastant paradoxal: «No volie y agués tracta ni contracte entre dits francesos confinants y los naturals de la vall de Àneu en rahó del comers, per quant tenie orde de sa excelencia.»¹¹ Ben diferent, doncs, d'aquelles passeries que permetien el comerç i els tractes entre les valls, així com que s'avisessin en cas d'invasió, en el segle XVI, o, sense anar tan enrere, les de 1653, que permetien «comunicar y commerciar ab los dits francesos de las fronteras de aquella vall en qualsevol temps», especialment comerç ramader «parcerias, axi de bestians de llana com de altres».¹³

Alguna vegada el castellà també feia de policia fronterer en col·laboració amb els senyors francesos.¹³ El 1549 el castellà Dionís de Gravalosa féu prendre a França un lladre que havia robat i mort el prior de Sant Pau de Barcelona. Calia que el vescomte de Coserans li lliurés el reu tal com li manava la duquessa de Cardona que fes. En una carta de l'època s'esmenta que el Pallars solia estar ple de bandits i lladres atès que la natura i la frontera hi contribuïen «per ser fragoses y tenir vehinat ab França».¹⁴

La principal tasca policial de la castellania era no deixar sortir del país cavalls, blat i productes de primera necessitat. Per això es produïen conflictes quan no quedava clar si els cavalls propietat de francesos havien estat comprats en terreny del rei de França o del de la Península. El 1660 els soldats del castell requisaren cavalls francesos i els subhastaren a la plaça d'Esterra, fet que comportà aïrades represàlies en forma de noves requisas dels francesos sobre els aranesos, que no sabien d'on els baixaven els mals. Al capdavant, uns i altres es posaren d'acord a portar el cas als jutjats atès que els aneuencs es feien l'orni.¹⁵ El mateix havia passat deu anys abans, quan es requisaren uns cavalls que resultaren ser del comte de Ribagorça. Quan se sabé qui n'era l'amo es cuità a retornar-los-hi, una injustícia

flagrant quan s'atenia al rang del propietari.¹⁶ El 1575 un aranès que havia comprat un cavall fou requerit de retornar-lo. L'aranès, sabent que si el tornava hi perdria els diners que n'havia pagat, preferí fugir a França amb el cavall mentre les autoritats araneses prometien de fer-lo perseguir.¹⁷ Anys abans, el 1535, gent del país untaren el lloctinent del castellà per tal que els deixés passar cavalls. Li havien promès que no anirien a França, però l'ensarronaren i els fets li comportaren una investigació l'any següent.¹⁸ Cal aclarir que si durant el segle XVI treure cavalls del país era delictes, almenys a partir de 1650 tan sols calia pagar el dret corresponent a la Generalitat, que era de 2 sous i 6 diners per lliura de valor.¹⁹

Una trama de petites corrupteles estava ben inserida en les guàrdies que vigilaven la frontera. La causa era l'extrema pobresa dels guardes o l'abús de poder dels castellans. El 1578 la guàrdia del General (la Generalitat), que vigilava que ningú tragués mercaderies o armes de foc de les valls sense declarar-les al tauler, deturà un lladre que portava un calze de plata, alguna robeta de missa i uns pocs sous. En comptes de denunciar-lo li robaren tot, excepte un sou que li havia de servir per pagar el batlle d'Alós perquè el deixés sortir de les valls d'Àneu. L'amenaçaren que no passés per Esterrí perquè la guàrdia del marquès el podia aturar i penjar-lo. Però la guàrdia del marquès ja venia seguint el lladre i quan trobaren la del General tot es descobrí i conjuntament continuaren la persecució que es conclougué als peus del port de Salau. Evidentment després es processà els guardes del tauler, i el seu capità fou empresonat al castell durant uns mesos, fins que pogué pagar-se una composició. La composició era un pagament il·legal que el castellà acceptava en detriment dels interessos del marquès, que volia enfortir la seva jurisdicció i la veia burlada per deu lliures. El capità d'armes de les valls d'Àneu i el castellà negaren l'acusació i tan sols admeteren que havien rebut el carcellatge que normalment pagaven els presoners quan eren alliberats, adduint que el presoner havia promès tornar al castell quan fos requerit.²⁰

El castell fou escenari de la Guerra dels Segadors (1640-1652) quan el prengué una guarnició francesa, i serien els francesos els que acabarien per destruir-lo durant la guerra dels Nou Anys (1689-1697), concretament el 25 de juliol de 1691.²¹

El comerç amb França en els segles XVI i XVII

Ferran el Catòlic atorgà a les valls d'Àneu la facultat de percebre la lleuda sobre les mercaderies que entraven i sortien de les valls el 1481. L'impost s'establia en quatre diners per cada lliura de pes. En aquella època s'importava sobretot blat, vi, oli, sal i espècies. De tots aquests productes el blat era l'únic que es conreava a les valls d'Àneu, però no en una quantitat suficient com per no haver-ne d'importar, atès que sempre se n'era deficitari. Tant és així que tot sovint els castellans del castell de València prohibien en nom del marquès

treure gra de les valls d'Àneu. Aquestes restriccions topaven amb els privilegis dels aranesos, que per gràcies reials de 1515 i 1575 podien comprar a Àneu el blat que els feia falta per sobreviure. La intransigència d'algun castellà comportà conflictes entre aranesos i aneuencs, fins i tot escaramusses que acabaren amb algun mort el 1582. Del procés als braços de Cort de les valls d'Àneu per llur responsabilitat en aquesta mort se n'infereixen diverses coses interessants pel que fa al comerç entre Àneu i França.

Els testimonis asseguren que «de ordinary se han de provehir y se proveheixen de altres parts o en lo mateix marquesat de Pallàs o fora de ell, y moltes vegades del regne de França». Entre altres productes importats, a més dels esmentats, destaquen fruites com les pomes i les prunes. Però normalment es tractava de cobrir les necessitats més bàsiques:

Anaven en França y se proveyan de blat y pa de França y venian-lo en la plaça d'Esterrí als qui n'avian menester. [...] en dita vall de Àneo, per ser terra molt poblada y haver-y pocas terras de conreu no basta lo blat que cullen per al sustento dels habitants en dita vall, que jo he vist al temps que y estava que anaven en França a cercar pa y blat [...].

Els problemes venien quan els aneuencs que anaven a comprar a Saint Gironès comprovaven com els aranesos els venien blat aneuenc, tal i com no tenien problema a confessar. Així s'arribà a situacions conflictives, ja fos per manca d'escrúpols d'algun mercader aranes, ja fos per excés de zel dels soldats del castell.²²

Durant el segle XVII, les dades de la Taula del General a Esterrí, institució de la Generalitat de Catalunya que recaptava impostos sobre les mercaderies depenent del pes i la varietat, els quals anaven del 50% en ferro i coure al 5% del bestiar, ens permeten de valorar què se solia mercadejar.²³ Els anys 1611-1612 majoritàriament eren cassoles d'aram, olles de coure, paelles de ferro, quincalla, que es pesava, capes de pastor, d'un valor aproximat d'una lliura o menys per capa, bestiar (principalment eugues i pollins, també algun somer), peces de tela de bocaran —lli o cànem—, xamellots i setins, barrets, mitges, cera; també unes teles dites navals o alemanyes, que eren de cotó i mitjanament gruixudes, i excepcionalment esquelles, claus, piquetes i punyals (potser inclosos a la quincalla).

El que tenia més valor i era importat de França eren les teles manufacturades, que segons les canes pujaven desenes de lliures. Altres manufactures més assequibles eren els barrets i les mitges, encara que també importats. Els metalls patien una alta imposició. Però s'ha de diferenciar entre la manufactura de metall (anomenada quincalla) d'importació així com metalls rars al Pallars com ara l'estany, taxat al 50% —, del ferro, que es trobava a bastament a les valls, que el 1608 a Tírvia es registra com a entrada (provinent de les fargues de la vall Ferrera) i que es taxa a quatre diners per quintar, per tant, molt més barat.

Mentre que les capes es manufacturaven a França amb la llana del Pirineu, el bestiar sembla lògic que s'exportés. El seu preu era variable en funció de l'animal. Un matxo costava 36 lliures el 1578 a Esterri, mentre que una mula en costava 15. En les anotacions del tauler de 1612 les eugues valien unes 5 lliures mentre que un «tocino» en podia costar 4.

Amb alguna excepció, les partides són de poc valor. De 55 partides, 16 no passen de tres lliures, només sis passen de cinquanta i d'aquestes només tres passen de cent, i corresponen a grans partides de teles complementades amb quincalla. La major part dels assentaments en els llibres del tauler són de quantitats menors. En aquestes dates no s'especifica si les mercaderies són d'entrada o de sortida, fet que al llarg del segle fou retret als taulers d'Esterri, Escaló i Tírvia pels inspectors de torn. Hi ha partides mesurades en quarteres d'oli, blat i pega, que havien de pagar dret de galeres. El blat segurament era d'importació; l'oli venia del sud, si bé pot ser que s'exportés a França pagant a Esterri el dret de galeres, mentre que la pega probablement també era d'exportació i de manufactura local.

Els inspectors denunciaven que les capes de pastor es cobressin a quatre diners per lliura, així com tota la mercaderia metàl·lica, quan se n'havien de cobrar deu sous per lliura. Els taulers sempre s'aferraran a la consuetud per dir que des de sempre ells havien cobrat quatre diners per lliura de valor. Una mercaderia d'aquells anys era la sal, mesurada en càrregues, que també es cobrava a 4 diners per lliura de valor, quan els inspectors reclamaven que es cobrés a un sou (12 diners). El cert és que per cada càrrega de sal (12 cesters), tant a Esterri el 1611 com a Tírvia el 1608 en cobraven un sou (12 diners; o 1 diner per cester). El congre, que venia del sud, costava deu lliures la quartera el 1611. Durant el segle XVII hi ha algunes referències a la importació de congre, mentre que a inicis del XVIII més aviat es parla d'arengades i bacallà, que d'altra banda ja s'importaven si més no des de 1671.²⁴

Als taulers d'Esterri, Escaló i Tírvia sovint se'ls retreia que no fessin firmar les partides als mercaders, amb la qual cosa podien fer frau quedant-se una quantitat superior a la que apuntaven, però al llarg del segle tots els taulers recorreran als testimonis per demostrar que amb prou feines si es trobava algú que sabés escriure, especialment entre els traginers que portaven les mercaderies, així que aquest tràmit fou sistemàticament obviat. També se'ls denunciava per no especificar quantitats, valors ni productes per separat, precisament per evitar que amb la barreja es produís el frau.

A Tírvia només hi ha constància de mercadeig de robes a l'inici del segle XVII. Més endavant es prohibí taxar les capes de pastor a Tírvia (es feia a Escaló). El 1605 trobem com s'importaven capes, capots i camises. El capot era una peça llarga d'abric de teixit bast amb caputxa i mànigues que portaven els pastors, mentre que la capa tapava de dalt a baix i no tenia mànigues. També s'importaven vetes d'estam o fil de llana pentinada

d'alt valor afegit (dues dotzenes es taxen a 50 lliures) i peces de diverses mesures de tela. S'importaven esquelles a centenars.

A partir de 1608 només trobem entrades de ferro i eixides de sal. Al contrari que les teles, el ferro venia de la vall Ferrera, mentre que la sal probablement passava per Tírvia cap a França, si s'ha de jutjar pels noms dels mercaders (Amillot, Coisin, Bernia, Bernot, Guilosanrot). Durant l'estiu, en un dia podien entrar diversos quintars de ferro i sortir algunes càrregues de sal. Aquest moviment de mercaderies es documenta a Tírvia fins a 1620.

A les valls d'Àneu al segle XVI el cester equivalia a 39,3 litres d'àrids i, per tant, la càrrega (12 cesters) serien 471,6 litres. En canvi, 2,5 quintars eren un cester a 15,72 litres el quintar, sempre d'àrids. El ferro pagava de dret a la Generalitat un diner per quintar, mentre que la sal un sou per càrrega o un diner per cester.

La major part de partides de Tírvia es refereixen a bestiar. Es conserva un registre de 42 entrades de febrer a agost de 1608 de diferents quantitats de bestiar menat per gent de les valls Ferrera i de Cardós. Eren ramats variats i complets, amb predomini del bestiar de llana i caprí, alguns caps de boví, i uns pocs de peu rodó i de porcí, amb un màxim de 300 caps. El lògic seria que es tractés de guies de bestiar per a les pastures o per a fires però semblen, més aviat, censos de bestiar.

Els taulers tenien permís per taxar uns productes determinats. Els llibres del tauler d'Esterri de l'any 1618 només reflecteixen el pas de dos productes bàsics, el blat i l'oli. L'oli és d'eixida, mentre que el blat és d'entrada fins al temps de la collita, a inicis de juliol, quan esdevé un producte sobrer i exportable. Hi ha una partida de roba que no es detalla, segurament perquè no pertocava a la taula d'Esterri taxar-la aquell any. En canvi l'any anterior sí que es taxa una partida de moneda que paga un sou per lliura de valor. Els anys trenta del segle XVII a Esterri i a Tírvia, tret d'alguna excepció en el primer, només es declaraven capes de pastor, que eren d'importació, tal vegada fetes amb llana del país, i que costaven al voltant d'una lliura, pagant una taxa de quatre diners a la Diputació del General o Generalitat. Els inspectors reclamaven que en cobressin sis sous, cosa que els taulers no podien fer perquè l'única taula que tenia llicència per cobrar tant era la d'Escaló, que tenia també els estris necessaris per plomar-les, o sigui, unes tenalles i un encuny per posar-los un plom amb les armes de la Generalitat, el nom de la població de la taula i l'any, establint així que aquella capa ja havia pagat l'impost corresponent.

Si a Tírvia aquest comerç transfronterer es quantificava en unes poques unitats, adduint-se en alguns casos específicament que eren per a ús propi, a Esterri les partides compten desenes i fins i tot centenars de capes. Malauradament els llibres d'Escaló són molt poc

explícits. Només es conserven dades dels anys 1623-1628, i tan sols fan referència a la intensitat del tràfec en les diferents terces de l'any. Així, sabem que juliol-agost-setembre era l'època de màxima intensitat, com calia esperar per tenir els ports accessibles, amb unes quaranta partides, mentre que els mesos d'octubre-novembre-desembre el tràfec baixava en una quarta part (menys de trenta) i l'abril-maig-juny estava a la meitat que durant l'estiu (poc més de vint). En els mesos de ple hivern l'activitat es reduïa a una quarta part (poc per sobre de deu partides). Per Esterri continuava passant un reduïdíssim tràfec d'oli i blat que probablement fiscalitzava a Escaló. També s'esmenta una partida de pinyons a sis lliures el quintar de valor.

Els anys cinquanta, i en plena guerra amb la corona de Castella, a Escaló les dades del tràfec són molt irregulars. Per als anys 1650-52 pràcticament no hi ha comerç si no és en la terça estival de juliol, agost i setembre, que augmenta respecte la de trenta anys abans gairebé al doble (74 partides de mitjana). La concentració del comerç als mesos de l'estiu s'observa també a Esterri, on trobem una sola partida el febrer de 1651 (1 quintar de congre), una altra el desembre i només dues a finals de gener de 1652. El 1654 trobem quatre partides el mes de gener, totes de poc valor. Les dades de Tírvia són molt irregulars; hi destaca la importància de la diada de Sant Miquel, el 29 de setembre, on els anys 1657 i 1658 es concentraven les partides comercials, segurament per raó d'alguna fira.

A grans trets es pot dir que a Esterri les partides no són de gran valor. Hi ha excepcions, com les grans partides de teles que un sol mercader podia portar (fins a 235 lliures en llanes, llins i cotó), fet que es donà un parell de vegades el 1652. Normalment aquestes teles, dites navals, renissos, i fustanis, però també rasets, blavets, tafetans, ternets, xamellots i domassos, o simplement peces, bocins o escapolons, eren de diferents colors i es mesuraven per cordes. La corda era una mesura variable que equivalia a unes quantes canes. Una cana equival a 1,6 metres o bé 8 pams. És difícil establir el valor d'un renís o un naval perquè les dades són contradictòries segons l'any, però sortien entre 5 i 13 sous la cana. També es venien barretines, barrets (*sombreros forrats*), mitges, capes de pastor i agulles de cap, vetes, tiretes, cordellats, etc.

A Esterri aquells anys de guerra o d'immediata postguerra (1650-55), les teles, com les altres mercaderies, havien de pagar un impost de guerra equivalent en dos terços a l'impost ordinari, mentre que a Tírvia (1657-58) aquest impost duplicava l'ordinari, o sigui que era d'igual valor. Altres mercaderies de gran valor eren el quintar de tabac, que podia sortir a 25 lliures si era de Brasil, el pebre, a 36 lliures el quintar, o la pólvora, com el congre, a 15 lliures el quintar, que recordem que eren uns 16 litres d'àrids. Un altre article d'exportació era el formatge, a 8 lliures el quintar, habitualment en partides de quatre o cinc quintars. També s'esmenten els pans de sucre, a 8 lliures el pa. Els productes exòtics

València d'Àneu el 1923. (Fotografia: Jaume Ribera Llopis)

com el pebre, el sucre o el tabac, és molt probable que fossin d'exportació, i havien arribat a la península a través del comerç amb les amèriques i en direcció a França pels camins pirinencs, mentre que les teles sens dubte provenien de França, si bé també és probable que es manufacturessin amb llana autòctona que per sortir havia de pagar la taxa corresponent, i amb la qual se solia fer molt de contraban i rarament es declarava.

Els mercaders a Esterri eren francesos que s'emportaven puntualment alguna euga, una capa o algun altre article (Aurin, Ausies, Binaus, Comenge, Jaques, Manteix, Obart, Tarrou, Turon, Pieron) i portaven teles; també trobem catalans (Forja, Fortet, Petit, Pey Arnau, Ponsola, Pujol, Ramon, Roig, Riu, Serra, Santserni, Vilanova), però la major part del tràfec el monopolitzaven els Birós (Esteve, Audet, Joan, Andres, Pere), potser francesos, amb un gran nombre de partides, no pas però les més valuoses. A Tírvia trobem un monopoli dels Amill (Pere i Joan Francesc), de Sant Miquel de 1657 a Sant Miquel de 1658. Només els matxos escapen a aquest monopoli, portats per un Castellarnau o un Sotil. El bestiar és molt testimonial en aquests registres, si bé trobem aquest parell de partides a Tírvia, de 30

lliures per cap de valor (una de les partides registra vint caps) i a Esterri algunes eugues, a 20 lliures per cap de valor, segurament d'eixida.

El 1656 els francesos envaiïren la vall en un context de guerres amb Castella que acabaren de conformar el tracte dels Pirineus de 1659. Els saquejos afectaren Esterri i Escaló, on els soldats cremaren els llibres del tauler i s'emportaren tot el que pogueren. Segons els testimonis, Escaló quedà inhabitable perquè les tropes hi calaren foc. Entre les cases que cremaren consta la de Campi, que era el tauler i que tenia una torre de la vila closa.

Com a curiositat, cal esmentar que els inspectors denunciaven que els taulers de mig Catalunya es retenien en concepte de salaris, paper, candeles, carbó, tinta i plomes més del que els pertocava, i és cert que alguns certament poca cosa deixaven per al General. Si bé en principi es discutia sobre si podien quedar-se dos o tres sous per lliura del que recaptaven com a salari i dues lliures pel material, el 1680 el General reclamava dels taulers de Tremp, Tírvia i Esterri 24 lliures que s'havien quedat cada un pel material d'escriure, mentre que al de Maçanet de Cabrenys li'n reclamava 29.

Vers el final del xvii la documentació és molt menys explícita pel que fa a les mercaderies que transitaven per la frontera: «La major part son de paquets, la menor son de llana y altres quinquilleries [...] de entrada y eixida. Paquets, teles, drogues y altres quinquilleries.» (1689-91). La terça amb més tràfec és ara abril-maig-juny, amb més de cent assentaments, estiu i tardor s'equilibren amb menys de dos terços d'aquest tràfec, i a l'hivern hi havia la meitat de trànsit que a la primavera.

El contraban fronterer en el xvii

El 1626 a Baltasar Ribat, guarda del General de la vila d'Esterri, se l'acusava d'haver deixat passar moneda a un valencià a canvi que li'n donés una part. També se l'acusava que com a mínim una vegada havia assistit a una operació de mercadeig de llana en les muntanyes d'Isil entre un tal Sala d'Isil i un home anomenat Pechet de Saint Girons; s'haurien transaccionat 30 quintars de llana que no haurien pagat el dret corresponent. El gros del cas era que s'acusava el guarda, per part de testimonis presencials, que havia ajudat a posar la llana en sacs per al comprador. Ja hem comprovat que des del segle xvi els guardes del tauler anaven molt mal pagats i per tant no és estrany que fossin comprats d'aquesta manera tan evident.

Més gros és el cas de Josep Aités el 1608, quan feia anys que era tauler de Tírvia. Nombrosos testimonis de les valls de Cardós, Farrera i ribera de Sort, a més d'andorrans, l'acusaren d'haver plomat capes de pastor i cobrat per elles quan es prohibí de plomar-les fora

d'Escaló, cosa que decidia l'arrendador dels drets del General, i que solia ser un potentat de Lleida o Barcelona. Se li confiscaren estris de plomar i plom i adduí que pertanyien al seu avi, que ja era tauler. El batlle de la Glorieta testificà que havia comprat uns matxos i que no pagà el dret al General, tan sols hagué d'arreglar-ho donant quelcom a Aités. Altres l'acusaven de rebre càrregues de blat o diners per llana de contraban. No ho deia qualsevol, sinó gent com el batlle de Tavascan o el de Montesclado. El batlle de Lladrós assegurava que havia pagat a Aités i al guarda del General per poder passar sal a França sense pagar els drets. També l'acusaven d'haver cobrat per venda fraudulenta de bestiar a andorrans i per congre de contraban. Altres testimonis asseguraven que Aités havia participat a la fira de Tavascan, per Sant Bartomeu, i havia donat albarans de guia sense apuntar res en els llibres del General, de manera que s'hauria quedat amb els diners de les taxes. Fins i tot al sobrecol·lector dels drets del General de la col·lecta de Tremp li havien arribat notícies de la presumpta corrupció d'Aités. Aquest ho negà tot i atribuï els càrrecs a la malevolència dels seus enemics.

Santa Maria de les Ares el 1923. L'ermita es troba en el camí aneuenc al port de la Bonaigua. (Fotografia: Jaume Ribera Llopis)

Com un cabàs és el cas de la xarxa de contraban de plata que el mateix tresorer del marquesat, Grau Serra, tenia organitzada al Pallars el 1622. Contrabandistes francesos, de cara al públic botiguers a Tremp, Esterri i Saint Giron, eren els caps de ruta de la plata. Fites segures d'aquesta ruta per als que la transportaven eren les cases dels batlles de Sort, Escaló (Campi, que també era tauler del General) i Alós. Aquests oficials del marquès no tenien per què saber que s'extreia plata del país, però si més no la seva cooperació és sospitosa. Les operacions feia vuit anys que duraven quan els soldats del castell de València, que coneixien operacions anteriors amb un pes de fins a 30 kg interceptaren un grup d'aquests contrabandistes amb 12,5 kg de plata als peus del port de Salau. El tresorer escapà un dia abans. Quan la gent del virrei volgué saber què havia passat, la duquessa de Cardona mostrà una actitud equívoca. La plata desaparegué, els presos també, i el procés no arribà, sembla, enlloc. Tenint en compte que els familiars del Sant Ofici, els oficials del marquès i els guardes del General havien fet la vista grossa durant tant de temps, és molt probable que els mateixos marquesos i ducs de Cardona tinguessin alguna cosa a veure amb l'assumpte, que només es destapà arran de la desaparició d'una plata del marquès, tal com llegim en la correspondència del castellà de les valls d'Àneu.²⁵ Durant el segle XVIII i després de l'abolició de la Generalitat continuaria essent lucratiu exportar fraudulentament llana en brut i tabac americà, així com la importació de manufactures de llana, cànem i altres teles des de França, evitant no els drets del General sinó els de la duana reial.

Notes

- 1 Arxiu Generau d'Aran (AGA), 90 Notaria Districte de Viella, Burguerol, vol. 3 (1777), folis 55-84-86.
- 2 Arxiu Comarcal Pallars Sobirà (ACPS) Arxiu Ducal de Medinaceli (ADM), LI. 26, R. 162, Doc. 1566/24 (1538).
- 3 ACPS, ADM, LI 25, R. 161, Doc. 1562
- 4 ACPS, ADM, LI 26, R. 162, Doc. 1566/194
- 5 ACPS, ADM, LI 25, R. 161, Doc. 1562
- 6 ACPS, ADM, LI 13, R. 141, Doc. 709
- 7 Jaume OLIVER (1997), *Respostes de la Coma de Burg, Tírvia i la vall Ferrera al qüestionari de Francisco de Zamora*, Tremp, Garsineu, p. 77-79.
- 8 ACPS, ADM, CATALUNYA GENERAL, LI 1, R. 168, doc. 28, 9-9-1625
- 9 ACPS, ADM, CATALUNYA GENERAL, LI 1, R. 168, doc. 28 f.156-157, 8-7-1625
- 10 Arxiu Diocesà d'Urgell, Fons Esterri, 568
- 11 Arxiu de les valls d'Àneu (CCVA), AME, Forans, 43 (13-2-1674/24-5-1676/2-6-1676)
- 12 Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, Registre 5506, foli 61, (27-3-1653)

- 13 ACPS, ADM, Catalunya General, L1 4, R. 172, Doc. 38, Registre, f. 140v, 17-7-1549
- 14 ACPS, ADM, Catalunya General, L1 4, R. 171, Doc. 37, Registre, f. 193-95, 6-9-1545
- 15 AGA, 05 Correspondència. 271, 26-7-1660
- 16 ACPS, ADM, Catalunya General, L1 5, R. 163, Doc. 44. Registre, f.10-11, 26-9-1550
- 17 AGA, Conselh Generau. 05 Correspondència. 344, Carta de resposta al castellà de Pallars, 1575
- 18 ACPS, ADM, L1 13, R. 140, Doc. 656
- 19 ACA, Generalitat, Visites General, 134, plec 79: «presum-se exir fora terres del sr. Rey per ser esta taula prop de França, y axi ha de pagar 2s 6d per lliura».
- 20 ACPS, ADM, L1 13, R. 140, Doc. 661.
- 21 José Iñaki PADILLA (1997), *Respostes de la vall d'Àneu als qüestionaris de Francisco de Zamora (1790)*, Tremp, Garsineu.
- 22 ACPS, ADM, L1 13, R. 139, Doc. 628
- 23 ACA, Generalitat, Visites del General, per Esterri visites 49, 57, 68, 220, 105, 128, 134, 139, 173, 178, 181, 189, 199 (1611-1704); per Escaló 57, 86, 92, 129, 135, 173 (1615-1683) i per Tírvia 43, 69, 105, 135, 140, 173, 190, 198 (1605-1704); documentació, d'altra banda, ja estudiada per Maria Àngels SANLLEHY (2007), *Comunitats, veïns i arrendataris a la val d'Aran (s. xvii- xviii). Dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tremp, Garsineu, vol. 1, p. 339-351.
- 24 Arxiu Històric de les valls d'Àneu (AHVÀ) AME, Foranis 41, Protocols notariais de Jacint Guitarra
- 25 ACPS, ADM, L1 13, R. 140, docs. 631-2, 631-3 i 631-4; doc. 633